

Domsagohistorik

Nyköpings tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Nyköpings tingsrätt

Nyköpings domsaga

1680 ingick Oppunda, Villåttinge, Jönåkers, Rönö och Hölebo härad i en gemensam domsaga. Från 1861 blev det officiella namnet på jurisdiktionen Kungadömet domsaga. Med tiden fick domsagan en allt större befolkning, och hanteringen av målen blev härigenom allt mer svårskött. Därför beslutades att domsagan skulle delas i två nya jurisdiktioner.¹ Från den ursprungliga domsagan bröts Oppunda och Villåttinge härad ut och bildade en egen domsaga (Oppunda och Villåttinge domsaga, se Katrineholms tingsrätt).² De tre resterande häraderna förenades med Daga härad (se Eskilstuna tingsrätt) från och med 1879. Alla häraderna utgjorde till en början var sitt tingslag. Benämningen på domsagan ändrades nu till Nyköpings domsaga.³

Daga härad

Daga härad hade sitt tingsställe i Gåsinge. Tingsplatsen hade legat vid kyrkan i Gåsinge sedan slutet av 1500-talet. 1909 flyttades tingen till ett tingshus i Gnesta.⁴

Jönåkers härad

Jönåkers härads tingsställe låg från slutet av 1680-talet i Lunda socken. Tingen hölls på Jäders gästgiveri. Omkring 1860 flyttades tingsplatsen till Gevle by. Även här hölls tingen på gästgiveriet fram till dess att tingsstället flyttades till Nyköping 1911 (se nedan).

Rönö härad

Rönö härad höll ting på Svärdsbro gästgiveri i Sättersta socken från mitten av 1600-talet fram till 1910 då häradets tingsplats flyttades till Nyköping (se nedan). Gästgiverigården finns ej kvar (nedbrunnen).

Hölebo härad

Hölebo härad höll ting i Vagnhärad socken. Tingen hölls från 1640 på gästgiveriet i Åby. 1814 kunde dock ett nytt tingshus tas i besittning. Huset var i bruk fram till 1875 då det dömdes ut och såldes. Häradet hyrde därefter in sig i rådhusrättens lokaler i Trosa fram till 1911 då tingsstället flyttades till Nyköping.⁵

Utvecklingen under första hälften av 1900-talet

1911 slogs Jönåkers och Rönö härad samman till ett tingslag med tingsställe i Nyköping.⁶ Tre år senare förenades även Hölebo härad med det nybildade tingslaget.⁷ I samband med sammanslagningarna av tingslagen på 1910-talet uppfördes ett nytt tingshus i Nyköping. Tingshuset, som är beläget vid nuvarande Tingshusplatsen, invigdes 1911 och fungerade som domstolslokal fram till mitten av 1980-talet. Det som avgjorde byggnadens placering var bland annat stambanans läge och den nya järnvägsstationens placering.⁸ Nyköpings stad skänkte tingshustomten till tingshusbyggnadsskyldige. Stadens enda krav var att byggnaden skulle bli ”såvidt möjligt

¹ Almquist, 1954, s. 122.

² Bihang till SFS 1878 nr 21 s. 1.

³ Bihang till SFS 1878 nr 50.

⁴ Jfr SFS 1914:55 och 1955:79.

⁵ Nilsson, 1986, s.71ff.

⁶ Bihang till SFS 1910 nr 56.

⁷ SFS 1914:55 och 1955:79.

⁸ ”Jönåkers och Rönö nya tingshus”, artikel i *Södermanslands tidning* den 30/11 1908.

monumental” eftersom tomten låg på en så framträdande plats i staden.⁹ Tingshuset uppfördes med andra ord under den stora nationalromantiska byggeran. Domstolsbyggnaden omnämns också som ett ”Justitiatempel” i flera samtida artiklar. Den nya Rättegångsbalken trädde i kraft 1948, och i samband med detta slogs slutligen samtliga tingslag inom domsagan samman till ett enda. Ting hölls växelvis i Nyköping och Gnesta.¹⁰

Rådhusrätter

Städerna Trosa och Nyköping låg under rådhusrätt. I Trosa låg de äldsta rådhusbyggnaderna vid stadens torg. Ett äldre rådhus förstördes då ryska trupper härjade i Trosa 1719. Efter ett antal år uppfördes ett nytt rådhus. Invigningen ägde rum 1725, och huset var till stora delar en kopia av det tidigare rådhuset. Med tiden förföll huset, och det revs slutligen på 1880-talet. Rådhusrätten hade då sedan mer än femton år tillbaka (1868) haft sina förhandlingar i en gård på torgets motsatta sida (nuvarande Stadshotellet).¹¹ 1947 drogs rådhusrätten in och Trosa stad förenades med Nyköpings domsaga.¹²

Ett av Norrköpings äldsta rådhus fanns markerat på en karta från 1660-talet. Byggnaden, som var i trä, var belägen på Länstryckeriets tomt och hade troligtvis uppförts i början eller mitten av 1600-talet. 1662 flyttade rådhusrätten in i ett nyinköpt stenhus vid Stora torget. Huset hade ursprungligen uppförts som bostadshus. Båda dessa rådhusbyggnader förstördes dock i en stadsbrand 1665. Efter branden återuppfördes rådhuset på grunden till den gamla rådhusbyggnaden vid Stora torget. Även detta rådhus brann ned då ryska trupper härjade i staden 1719. Några år senare, 1721 till 1723, uppfördes det nuvarande rådhuset i sten, som idag ligger centralt i Nyköping mittemot stadshuset.

Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna och rationaliserades. Domkretsarna blev betydligt större än vad de hade varit tidigare.¹³

Ytterligare kommunreformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. 1965 förstatligades rådhusrätterna, och i början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. 1971 bilades Nyköpings tingsrätt. Det enda tingsstället, och kansliet, placerades i Nyköping.¹⁴ I början fanns tingsrättens lokaler utspridda på tre olika ställen: själva domstolsförhandlingarna ägde rum i det gamla tingshuset samt i rådhuset, och inskrivningsmyndigheten och arkivet låg i det så kallade

⁹ *Tingshus i Nyköping för Rönö och Jönåkers härader. Artikel i arkivlådän*

¹⁰ SFS 1947:679.

¹¹ Nilsson, 1986, s.69ff.

¹² SFS 1947:570.

¹³ Från och med ingången av 1952 omfattade Nyköpings domsaga följande område: Jönåkers, Björkviks, Stigtomta, Tunabergs, Svärta, Rönö, Tystberga, Vagnhärads, Hölö, Gnesta och Daga landskommuner samt städerna Oxelösund och Trosa (SFS 1950:444).

¹⁴ SFS 1970:124. I Nyköpings tingsrätts domkrets ingick områdena för Nyköpings, Oxelösunds, Trosa, Gnesta, Vagnhärads och Daga kommuner i den omfattning som dessa hade den 1/1 1971. Efter ytterligare kommunsammanslagningar på 1970-talet omfattade domkretsen 1974 Nyköpings och Oxelösunds kommuner (SFS 1973:740 samt 1982:996). År 1991 tillkom även Gnesta och Nyköpings kommuner (SFS 1991:1243).

tingshusannexet (ett före detta bostadshus som låg bredvid tingshuset) som inte uppfyllde alla säkerhetskrav. 1984 flyttade dock hela tingsrättens verksamhet in i nybyggda lokaler på Folkungavägen i de centrala delarna av staden. Tingsrätten delar huset med bland annat Länsrätten.¹⁵

Nyköpings tingsrätt

Jönåkers härad

Domsagotillhörighet: 1680–1878 Med Oppunda, Villåttinge, Rönö och Hölebo härad¹⁶
1879–1970 Med Rönö, Hölebo och Daga härad¹⁷

Tingsplatser: –1910 Gävle by
1911–1970 Nyköping

Häradshövdingar

Johan von Bysing	1680–1691
Lennart Ekebon ¹⁸	1692–1717
Johan Kloos	1717–1733
Olof Christoffer Montan	1733–1750
Bengt Georg Berghman	1750–1762
Johan Petter Wankif ¹⁹	1762–1775
Erik Ugla	1775–1782
Paul von Jacobsson	1782–1821
Carl Peter Törnebladh	1821–1840
Henrik August Helleday	1841–1876
	1877–1878
Ernst August Edelstam	1879–1900
Tage Gerdmund Rudling	1900–1929
Emil Teodor Vitell	1930–1950
Samuel Åseskog	1950–

Rönö härad

Domsagotillhörighet: 1680–1878 Med Oppunda, Villåttinge, Jönåker och Hölebo härad²⁰
1879–1970 Med Jönåker, Hölebo och Daga härad²¹

Tingsplatser: –1910 Svärdsbro
1911–1970 Nyköping

¹⁵ Länsrätt och tingsrätt i Nyköping. Byggnadsstyrelsen informerar, augusti 1984 (broschyr i arkivlådan).

¹⁶ Domsagan erhöll från och med 1861 officiellt benämningen Kungadömets domsaga.

¹⁷ Jfr Kungl. Maj:ts beslut den 18 maj 1878. Domsagan benämndes Nyköpings domsaga.

¹⁸ Adlad Ekfelt

¹⁹ Adlad Gripenbjelke

²⁰ Domsagan erhöll från och med 1861 officiellt benämningen Kungadömets domsaga.

²¹ Jfr Kungl. Maj:ts beslut den 18 maj 1878. Domsagan benämndes Nyköpings domsaga.

Häradshövdingar

Johan von Bysing	1680–1691
Lennart Ekebon ²²	1692–1717
Johan Kloos	1717–1733
Olof Christoffer Montan	1733–1750
Bengt Georg Berghman	1750–1762
Johan Petter Wankif ²³	1762–1775
Erik Ugla	1775–1782
Paul von Jacobsson	1782–1821
Carl Peter Törneblad	1821–1840
Henrik August Helleday	1841–1876
	1877–1878
Ernst August Edelstam	1879–1900
Tage Gerdmund Rudling	1900–1929
Emil Teodor Vitell	1930–1950
Samuel Åseskog	1950–

Hölebo härad

Domsagotillhörighet:	1680–1878	Med Oppunda, Villåttinge, Jönåker och Hölebo härad ²⁴
	1879–1970	Med Jönåker, Hölebo och Daga härad ²⁵

Tingsplatser:

	–1914	Trosa
	1914–1970	Nyköping

Häradshövdingar

Johan von Bysing	1680–1691
Lennart Ekebon ²⁶	1692–1717
Johan Kloos	1717–1733
Olof Christoffer Montan	1733–1750
Bengt Georg Berghman	1750–1762
Johan Petter Wankif ²⁷	1762–1775
Erik Ugla	1775–1782
Paul von Jacobsson	1782–1821
Carl Peter Törneblad	1821–1840
Henrik August Helleday	1841–1876
Ernst August Edelstam	1879–1900
Tage Gerdmund Rudling	1900–1929
Emil Teodor Vitell	1930–1950
Samuel Åseskog	1950–

²² Adlad Ekfelt

²³ Adlad Gripenbjelke

²⁴ Domsagan erhöj från och med 1861 officiellt benämningen Kungadömet's domsaga.

²⁵ Jfr Kungl. Maj:ts beslut den 18 maj 1878. Domsagan benämndes Nyköpings domsaga.

²⁶ Adlad Ekfelt

²⁷ Adlad Gripenbjelke

Daga härad

Domsagotillhörighet:	1680–1718	Livgedinget ²⁸
	1719–1878	Med Åker, Selebo, Österrekarne och Västerrekarne härad ²⁹
	1879–1970	Med Jönåker, Rönö och Hölebo härad ³⁰

Tingsplatser:	–1908	Gåsinge
	1909–	Gnesta

Häradshövdingar

Abraham Månsson Knoop	1680–1682
Johan Berelius	1682–1692
Jonas Thunberg	1692–1706
Jakob Gerdes	1707–1713
Olof Nordeman	1713–1714
Nils Lundwall	1714–1718
Eric Germund Cederhielm	1719–1741
Carl Magnus Adlermarck	1742–1747
Johan Gustaf Billberg	1747–1750
Johan Adlerklo	1750–1776
Carl Forelius	1777–1808
Gabriel Poppius	1808–1809
Josua Sylvander	1810–1812
Abraham af Malmberg	1813–1831
Fredric Magnus Lund	1832–1853
Ludvig Theodor Almqvist	1853–1857
Richard Carlén	1857–1867
Carl Fredric Abenius	1867–1878
Ernst August Edelstam	1879–1900
Tage Gerdmund Rudling	1900–1929
Emil Teodor Vitell	1930–1950
Samuel Åseskog	1950–

Nyköpings stad**Borgmästare**

Malmberg	1704–1733
Willemoth	1733–1744
Carl Ebbesson Finerus	1744–1763
Klefberg	1763–
Axel Magnus Rönqvist	–1815
Gustaf Engeström	1816–1818
Carl Fredrik Elgerus	1819–1837
Gustaf Lindeberg	1837–

²⁸ Daga, Åker, Selebo samt Öster- och Västerrekarne tillhörde änkedrottning Hedvig Eleonoras livgedig och bildade en gemensam domsaga under benämningen Gripsholms, Rävsnäs och Eskilstuna län.

²⁹ Livgedingets förvaltning upphörde först efter enväldets fall 1718. Domsagan erhöll officiellt namnet Livgedingets domsaga år 1861.

³⁰ Jfr Kungl. Maj:ts beslut den 18 maj 1878. Domsagan benämndes Nyköpings domsaga.

Litteratur

Almquist, Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen* Norstedt Stockholm 1954-1955

Ahlberg, Olle, "Tingsplatser i Södermanland och Närke", I: *RIG*. Tidskrift utgiven av föreningen för svensk kulturhistoria, 1946

Kulturhistorisk byggnadsinventering, Nyköping 1979

Bratt, Ivar "Polis och domstolsväsendet", studiematerial från studiecirkel om Gnesta historia, Gnesta 1999. Ej publicerat.

Pettersson, Ann-Marie, "Nyköping under 1700-talet", I: *Nyköpings stads historia 2*, Uppsala 1973

Nilsson, Hans, Jan-Olof Johansson, Stina Grönwall mfl "Trosa stadshotell", informationsskrift utgiven av Trosa stadshotell 1997

Nilsson, Hans: *Trosa torg förr och nu*, Vagnhärad 1986

Westerlund, Uno, "Borgarsamhällets upplösning och självstyrelsens utveckling 1810–1880" I: *Nyköpings stads historia*, Uppsala 1973